

تحلیل کارآمدی و امکان‌سنجی پیاده‌سازی مؤلفه‌های طراحی محیط‌های مسکونی بر اساس نصوص اسلامی (صفحات ۹ تا ۳۶)

حدیث سلوکانه میان‌دوآب^۱ * علی اکبری^۲ * سجاد مؤذن^۳

پنیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۲

دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۷

چکیده

امروزه بحث پیرامون بازشناسی و مبذول داشتن هویت ایرانی - اسلامی در معماری معاصر کشور در سطح وسیعی گسترش یافته است. ساخت یک‌خانه، یک پدیده فرهنگی تلقی می‌گردد. شکل و سازمان فضایی آن به شدت تحت تأثیر فرهنگی است که به آن تعلق دارد. هدف این پژوهش، آگاهی نسبت به اصول معماری مسکن اسلامی و تدوین معیارهای مطلوب و ضوابط اصول طراحی محیط‌های مسکونی بر اساس احکام و آموزه‌های اسلامی، به‌منظور اجرایی کردن آن در حوزه مسکن و سطوح مرتبط به آن است. به منظور تدوین و امکان‌سنجی اجرایی کردن ضوابط و مقررات مستخرج از نصوص اصیل اسلامی، ابتدا بر اساس شاخص‌های تعریف‌شده در هر بعد پرسش‌نامه‌ای تهیه و بر اساس نظرات ۱۰ نفر از کارشناسان و متخصصان حوزه معماری و به روش امتیازدهی طیف لیکرت، به‌صورت هفت گزینه‌ای امتیازبندی شده‌اند. نتایج به‌دست‌آمده از سنجش محتوایی معیارهای مطلوب و ضوابط تدوین شدن گویای این امر است که گرچه پیاده‌سازی هر یک از شاخص‌های زیرمجموعه پنج بعد به لحاظ اولویت زمانی اجرایی متفاوت است ولیکن به منظور دستیابی به اصول و ارزش‌های مطلوب در ساخت مسکن اسلامی می‌بایست با برنامه‌ریزی درست و اصولی در طراحی مسکن شهری که دربردارنده اندیشه اسلامی است، قوانین و سیاست‌های مناسبی را اتخاذ نمود.

واژگان کلیدی: محیط‌های مسکونی، مسکن اسلامی، نصوص اسلامی، امکان‌سنجی، ضوابط و مقررات مسکن.

۱. دانشجوی دکتری گروه معماری، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران؛ soloukanehhdhis@gmail.com
۲. استادیار گروه معماری، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران؛ (نویسنده مسئول) ali.akbari@iaiu.ac.ir
۳. استادیار گروه مرمت، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران؛ sajadmoazen@iust.ac.ir

۱- بیان مسأله

تأمین مسکن مناسب یکی از مسائل مهم کشور و مردم است و به‌عنوان یک ضرورت، در جامعه قابل توجه و حائز اهمیت است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (اصل ۳۱ و ۳۴) نیز به‌عنوان یک ضرورت تلقی شده و دولت موظف است تا شرایط مناسب را در زمینه تأمین مسکن مناسب برای همه اقشار جامعه فراهم نماید (قلمبردزفولی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۸). با وجود پیشرفت و توسعه‌های حاصل‌شده در مسکن معاصر، این مهم در بسیاری از جوامع اسلامی از جمله ایران کنونی همچنان دارای مشکلات و ضعف‌های اساسی است. یکی از مهم‌ترین دلایل آن، بی‌توجهی به ساختارهای هویتی معماری مسکونی ایران در دوره‌های گذشته است که به‌نوعی با هویت فرد ایرانی نیز گره‌خورده است (آهویی و همکاران، ۱۴۰۰: ۹۱). ضوابط فعلی و الگوی کنونی معماری مسکن امروز ایران از شکل بومی و اسلامی خود فاصله گرفته است و مشکلات پنهان و آشکاری، از جمله کاهش نور طبیعی محل سکونت افراد، گسیختگی تعاملات بین جامعه، افراد و فضای زیستی و تحمیل محدودیت‌های دیگری پدید آورده است (صارمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۳). اگر ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و دینی که از دیرباز بر جامعه حاکم بوده، با یک سیستم مدیریتی صحیح حفظ نشود، به‌سرعت فراموش شده و یا به‌کلی از بین می‌رود (بهرامی کیان و اکبری، ۱۴۰۱: ۷۰). از طرفی در راستای سیاست‌های کلان کشور و با توجه به اهمیت خانه در دین مبین اسلام، تأکید بر اصول طراحی معماری مسکن بر اساس نظام معرفتی اسلام برای دستیابی به کیفیت مطلوب سکونت و زیست انسان مسلمان، امری مهم و ضروری به نظر می‌رسد. سنت و شریعت به‌واسطه منابع اساسی و بنیادین خود، اصول و مبانی مشخصی را وضع کرده است که در جهت تحقق اهداف نهایی اسلام و نیز تسهیل و نظم بخشیدن به زندگی مسلمانان، وجود آن‌ها مبرم و ضروری است. این اصول که در یک چهارچوب و ساختار اجتماعی منسجم ادغام شده‌اند، در قالب مجموعه‌ای از ارزش بیان گردیده‌اند. از آنجا که حوزه احکام و فقه اسلامی با بیان حقوق بین افراد، الگوهای رفتاری بر اساس شریعت را بیان می‌نمایند و از سوی دیگر، هر فضایی با توجه به فعالیت درون آن شکل می‌گیرد، لذا فقه اسلامی دستورالعمل ساختمان‌سازی در شهرهای اسلامی است و مرکز مطالعات فرهنگی از جمله منابع چهارگانه: قرآن کریم، سنت، عقل و اجماع، منابع مشترک شکل‌دهنده به احکام

شهرسازی بوده‌اند، سازوکار تفسیر و اجرای شریعت در روند شهرسازی و توسعه این شهرها رخ داده و می‌توان آن را دستاورد فقه به شمار آورد و محیط سنتی، در واقع تعاملی بین فقه و فرایند برنامه‌ریزی محسوب می‌گردد (مرتضی، ۱۳۹۵: ۹۴). خداوند متعال تمامی مراحل سکونت و زیست را از ساخت مسکن، انتخاب زمین برای بنا کردن آن، شهر و نیز چگونگی دستیابی بشر به قوانین ساختمان‌سازی را موهبتی الهی می‌نامد و خاطر نشان می‌شود این آموزه‌ها تا زمانی که حق و حقیقت باشند، رشد و سعادت بشری و رشد اجتماعی را به دنبال خواهد داشت (ضرغامی و اشرف سادات: ۱۳۹۵: ۶۲). در زمینه طراحی معماری مسکن می‌بایست افزود که نه قرآن کریم و نه روایات به‌طور صریح جزئیات کاملی در خصوص طراحی و ساختار خانه ارائه نکرده‌اند و از آنجایی که سلیقه‌های سنتی در طول زمان و مکان‌های مختلف همیشه متفاوت بوده است، در نتیجه اسلام کلیه طرح‌ها را تا زمانی که با ارزش‌ها و شریعت اسلام در تضاد نباشند، می‌پذیرد. از سوی دیگر با مطالعه و بررسی دقیق آیات قرآن کریم و روایات، اصول و الگوهایی را به‌عنوان طرح‌های ساختمانی و طراحی معماری استخراج کرد که این الگوها در طول تاریخ همواره به‌عنوان راهنمای معماران مسلمان به کار گرفته شده است و به‌عنوان یک شیوه زندگی اسلامی مطرح می‌گردد. این اصول نحوه زندگی مسلمانان و ارتباط آن‌ها با جامعه و محیط اطراف را ارائه می‌نماید. بر طبق فرهنگ و معماری اسلامی ایران، خانه‌ها باید به‌گونه‌ای ساخته شود که این اصول را مد نظر قرار داده و در نتیجه، طراحان باید این اصول را به‌عنوان خط‌مشی طراحی رعایت کنند. به‌عبارت‌دیگر، طراحی خانه یک فرد مسلمان ایرانی حاصل اصول و اعتقادات اسلامی و نیز ارزش‌های فرهنگی ایرانی متناسب با آن است (بمانیان و همکاران، ۱۳۹۴). در همین راستا هدف این پژوهش امکان‌سنجی مؤلفه‌های طراحی و ساخت محیط‌های مسکونی مبتنی بر نصوص مستخرج از متون موثق دینی و ارائه راهکارهایی برای طراحان مجموعه‌های مسکونی است؛ بنابراین، می‌توان این‌طور بیان کرد که تدوین و به‌کارگیری ضوابطی نظام‌مند و جامع‌و‌مانع که به‌وسیله آن بتوان به سنجش نمونه‌های مسکونی موجود و طراحی نمونه‌های جدید مجموعه‌های مسکونی با معیارهای اسلامی که ضمن برطرف نمودن نیاز به سرپناه فیزیکی (کالبدی)، نیازهای ساکنان را در ابعاد مختلف روان‌شناختی، اجتماعی، فرهنگی، محیط‌زیستی را در برداشته باشد، از ضروریات امروز به نظر می‌رسد.

۲. ادبیات پژوهش

۱.۲. ادبیات تجربی

ادبیات تحقیق در روش کیفی در طول پیشرفت مطالعه یا بعد از آن انجام می‌شود. در این نوع تحقیقات (تحلیل و امکان‌سنجی اجرای داده‌های حاصل از نظریه داده‌بنیاد متنی) باید به این نکته توجه داشت که مرور پیشینه نه گویای مفاهیم عمده و نه ارائه‌دهنده فرضیه‌هاست، بلکه نشان‌دهنده وجود شکاف یا نوعی سوگیری در دانش موجود است. مرور پیشینه این سودمندی را دارد که در هنگام ارائه داده، ارجاعاتی به پیشینه می‌نماید تا حمایت بیرونی برای مدل نظری فراهم آورد. گرچه طبق مطالعات و بررسی‌های انجام‌شده در زمینه موضوع تحقیق، پژوهش‌های مربوط به قابلیت اجرای مؤلفه‌های ساخت مسکن مطلوب اسلامی وجود ندارد، اما در ادامه می‌توان به برخی از مطالعات در زمینه مبانی مرتبط با اصول طراحی مسکن مطلوب و عوامل و مفاهیم اسلامی در طراحی مسکن اشاره کرد.

جدول ۱- پیشینه پژوهش (منبع: نگارندگان)

ردیف	عنوان پژوهش	نویسندگان	نتیجه‌گیری
۱	شهرهای عربی - اسلامی	بسیم سلیم حکیم ۱۳۸۱	در این کتاب با استنادات مکتوب و موثق تأثیر فقه اسلامی و همچنین نقش فقها در ساخت شکل شهر را به اثبات می‌رساند. مطلبی که پیش از این در هیچ‌یک از آثار اندیشمندان وجود نداشت و حتی از سوی برخی صاحب‌نظران انکار می‌شد. این انکار همچنان در جامعه دانشگاهی کشور ما نیز وجود دارد و عدم اعتقاد به توانمندی اسلام و اصول فقهی در تبیین الگوی مطلوب محلات مسکونی و ساخت یک شهر، فرض بسیاری از اساتید دانشگاه است.
۲	بررسی تطبیقی شاخصه‌های مسکن ایرانی - اسلامی با مسکن آپارتمانی امروز	ضرغامی و سادات ۱۳۹۵	این تحقیق با مطالعه و شناخت ضرورت‌ها و نیازهای طراحی معماری ایرانی - اسلامی، شرط بازگشت به الگوی ایرانی اسلامی در طراحی و اجرا مجتمع‌های مسکونی امروزی را در چهار عامل «امنیت و آسایش»، «داشتن حریم خصوصی»، «استفاده از عوامل طبیعی» و «تواضع در خانه» به عنوان شاخصه‌های مشترک، مسکن بر مبنای فرهنگ ایرانی - اسلامی و مسکن آپارتمانی امروز بیان می‌نمایند.

<p>این مقاله با اشاره به رابطه معنادار بین کیفیت خانه‌های سنتی، انسان، معماری و سبک زندگی گذشته که برخاسته از سنت‌ها و ارزش‌های اصیل است، به شاخص‌های نیازهای انسانی، کیفیت محیطی - کالبدی، عملکردی و ساختاری در این رابطه معنادار تأکید می‌کنند که می‌بایست در طراحی مسکن معاصر مد نظر قرار گیرند.</p>	<p>مازیار آصفی و الناز ایمانی، ۱۳۹۵</p>	<p>بازتعریف الگوهای طراحی مسکن مطلوب ایرانی - اسلامی معاصر با ارزیابی کیفی خانه‌های سنتی</p>	<p>۳</p>
<p>اصولی برای جانمایی هر یک از ریزفضاهای مسکن معاصر ایرانی (شامل آشپزخانه، پذیرایی، اتاق خواب، سرویس بهداشتی و حمام) استخراج شده است و با توجه به این اصول نشان می‌دهد که مکان‌یابی ریز فضاها در اغلب الگوهای مسکن معاصر ایرانی به درستی انجام نمی‌شود و در این راستا، تعارضات زیادی با سبک زندگی اسلامی مشاهده می‌شود.</p>	<p>محمد منان رئیس ۱۳۹۶</p>	<p>تحلیل مکان‌یابی ریزفضاهای مسکن معاصر ایرانی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی</p>	<p>۴</p>
<p>در این پژوهشی به این امر اشاره می‌کنند که به‌روزرسانی معیارها و کاربست عوامل ایجاد محرمیت در طراحی معماری مسکن معاصر، با هدف خلق آسایش و آرامش زندگی انسان، به‌عنوان زاهدیه‌هایی معمارانه برای پیشرفت و هدایت معماری معاصر مسکن شهر ایرانی و ترویج سبک زندگی منطبق بر جهان‌بینی اسلامی از ضرورت و اهمیت بالایی برخوردار است.</p>	<p>علایی رحمانی و همکاران ۱۳۹۷</p>	<p>بررسی سازوکارهای تأمین حریم خصوصی در مسکن شهر ایرانی با تأکید بر نمونه‌های معماری سنتی - اسلامی.</p>	<p>۵</p>
<p>در این مقاله شاخص‌های نظیر وضعیت اشراف و دید داشتن، آسایش زندگی، محرمیت و شاخص وضعیت امنیت تردد زنان و کودکان استخراج شده و میزان اهمیت هر یک با ضرایب وزنی مشخص گردیده است.</p>	<p>سعید ملکی و مصطفی آریان کیا ۱۳۹۷</p>	<p>ارزیابی شاخصه‌های مسکن تاریخی از دیدگاه سبک معماری ایرانی - اسلامی در راستای تحول‌پذیری سبک معماری نوین (مطالعه موردی: بافت تاریخی شهر گرگان)</p>	<p>۶</p>
<p>نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که الگوهای معماری برگرفته از مفاهیم و آموزه‌های قرآنی می‌تواند در دو حیطه مؤلفه‌های معماری عملکردی و کالبدی در مسکن اسلامی طبقه‌بندی گردد و زیرمؤلفه «مکان‌یابی» و «هندسه» به ترتیب دارای بالاترین ضریب اهمیت می‌باشند.</p>	<p>ثمین شریفی میاقی و همکاران ۱۳۹۸</p>	<p>ارزیابی مؤلفه‌های ارزشی معماری مسکن مطلوب بر اساس نظام معرفتی اسلام (نمونه موردی: خانه‌های معاصر ارومیه)</p>	<p>۷</p>

<p>پژوهشگران در این مقاله در پی پاسخ به آن هستند که روش مناسب بهره‌گیری از متون اخلاق ایرانی - اسلامی برای تدوین متون شهرسازی چگونه است.</p>	<p>نجفی و همکاران ۱۳۹۹</p>	<p>تدوین متون شهرسازی بر پایه متون ارزشمند ایرانی (با تأکید بر اخلاق اسلامی)</p>	<p>۸</p>
<p>در این مقاله مواردی همچون توجه به اندازه‌ها و مقیاس انسانی، توجه به طبیعت، ملاحظات اقلیمی منطقه و مصالح بومی را به‌عنوان مهم‌ترین مواردی که می‌بایست برای رسیدن به مسکن مطلوب در چارچوب اسلامی بدان توجه داشت بیان کردند.</p>	<p>رضا میکائیلی و همکاران ۱۴۰۰</p>	<p>تحلیل شاخص‌های ارزیابی کیفیت مسکن ایرانی - اسلامی معاصر بر اساس روش تحلیل سلسله‌مراتبی (نمونه موردی: مسکن ساخته‌شده در چهل سال اخیر</p>	<p>۹</p>
<p>در این پژوهش با تحلیل نتایج دو رویکرد به آسیب‌شناسی شاخص‌های مسکن ایرانی - اسلامی در محلات قدیم و جدید نشان می‌دهد که شاخص‌ها در محلات، شاخص مقاومت و ایمنی در وضعیت نسبتاً مطلوب، و شاخص‌های دسترسی مسکن، اشرافیت و فضای سبز در محله در وضعیت نامطلوبی قرار دارند. درنهایت برای رفع ضعف‌ها، به ارائه راهکارها و پیشنهادات پرداخته شده است.</p>	<p>عابدینی و همکاران ۱۴۰۱</p>	<p>ارزیابی و سنجش شاخص‌های مسکن اسلامی - ایرانی در محلات قدیم و جدید شهر ارومیه</p>	<p>۱۰</p>

۲.۲. ادبیات نظری

۲-۱. نظام ارزشی اسلام در سکونتگاه مطلوب شهری

امروزه بحث پیرامون بازشناسی هویت ایرانی - اسلامی در معماری معاصر کشور در سطح وسیعی گسترش یافته است. موضوع مسکن که همه اقشار جامعه به‌نوعی با آن در ارتباطند، بزرگ‌ترین سهم را در این زمینه داراست (سادات و ضرغامی، ۱۳۹۵: ۶۰). مسکن در وهله اول یک نهاد است و نه یک سازه و این نهاد، برای مقاصد بسیار پیچیده‌ای ایجاد شده است. از آن‌جا که ساخت مسکن پدیده‌ای فرهنگی به شمار می‌آید، شکل و سازمان فضایی آن به‌شدت تحت تأثیر فرهنگی است که بدان تعلق دارد (یاران و به‌رو، ۱۳۹۶: ۹۲). مسکن صرف‌نظر از ابعاد فیزیکی (کالبدی) و ضوابط طبیعی و اقلیمی، تحت تأثیر عوامل فرهنگی جامعه، اعتقادات و باورها و مقتضیات فرامادی زندگی قرار دارد که به سکونت انسان معنا می‌بخشد (انصاری و همکاران، ۱۳۹۴: ۳). با این حال، برای

مسکن و عوامل مربوط به مقوله سکونت شاخص‌هایی بیان شده که نمایان ساختن و اهتمام به آن‌ها توصیه شده است. ذکر این نکته ضروری است که این شاخص‌ها و ویژگی‌ها شامل دسته‌بندی جزئی‌تر است، از جمله: صفات مسکن (مثل امنیت، ایمنی، خصوصیت، آرامش و آسایش)، امکانات و تسهیلات مسکن (از قبیل زمینه امکان ارتباطات افراد، امکان مرتفع شدن نیازهای انسانی، و امکان دسترسی به منابع تأمین‌کننده نیازها) و انتظارات از مسکن با تأثیرگذاری مسکن در مقولات اجتماعی (مانند ترجیح هویت جمعی به هویت فردی، احترام گذاردن به حقوق دیگران، و کمک به وحدت جامعه) (نقی‌زاده، ۱۳۹۲: ۴). در حقیقت، آنچه در تهیه طرح‌ها و برنامه‌ها و به طور خلاصه مبنا و انگیزه تمامی فعالیت‌ها به طور مستقیم و غیرمستقیم، ملاک عمل و معیار اصلی می‌باشد، پاسخگویی به نیازهای فرد و خانواده است. طبیعی است که تعریف و طبقه‌بندی نیازها و سلسله‌مراتب و اهمیت آن‌ها بسته به جهان‌بینی و فرهنگ هر جامعه تغییر می‌کند (همان منبع: ۱۳۹۲: ۳). اسلام دربرگیرنده بسیاری از اصول نظام اجتماعی است که منجر به هماهنگی زندگی و ارتقای ابعاد اجتماعی - فرهنگی و حتی کالبدی می‌شود (پورجعفر و همکاران: ۱۳۹۴: ۴). مسکن فرد مسلمان بر اساس نیازهایش دارای دو بُعد است: یک بُعد او بر اساس نیازهای معنوی (بعد معنایی) و بعد دیگر او بر اساس نیازهای مادی (بعد کالبدی) حرکت می‌کند. بر همین اساس، طبق آیات و روایات اسلامی مرتبط، مسکن فراتر از یک واقعیت عینی است و با فطرت آدمی ارتباط دارد و پاسخگوی نیازهای اساسی مادی و معنوی است. به عبارت دیگر، اصل بر رسیدن به کمال مطلوب الهی است که به‌طور طبیعی و فطرتاً در نهاد انسان‌ها وجود دارد. معمار بنا در ساخت خانه هدفی جز عبادت ندارد که این نکته نشان‌دهنده این است که معمار مسلمان ساخت خانه را امری مقدس و آیینی می‌داند (سوره بقره: ۱۲۷). خانه صرف‌نظر از ظواهر و پیرایه‌های آن، خواه کاخ باشد خواه کوخ، نعمتی الهی است که می‌بایست انسان را به ذکر الهی سوق دهد (اعراف: ۷۴). برای بانیا و ساکنان شهر اسلامی، شهر به‌مثابه انعکاسی از ارزش‌های اسلامی است. گذشته از تمام تفاوت‌های متأثر از عوامل طبیعی، شهر در اسلام غرق در ایمانی واحد است و درحالی که معیارها و قوانین زندگی آن بر حاکم و مسلط است، شکل مشخصی از معماری را ارائه می‌دهد (خدایی و تقوایی، ۱۳۹۰: ۱۰۷؛ به نقل از مشکینی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۹۸). از دیدگاه اسلام، تمامی

جنبه‌های زندگی یک فرد مسلمان، تابع مشیت الهی است و جامعه مسلمانان هرگز از قوانین خداوند جدایی‌پذیر نخواهد بود. شریعت برای رفتار قانونمند یک مسلمان در تمامی شئون زندگی فردی و اجتماعی، قوانینی در نظر گرفته است که منبع اصلی این قوانین «قرآن کریم» می‌باشد (مرتضی، ۱۳۹۵). در حقیقت، معمار مسلمان با بهره‌گیری از هویت و اعتقاد دینی که محدود به مکان و زمان خاص نیست، فضایی را خلق می‌نماید که بازتاب اندیشه‌های خویش باشد و به نیازهای درونی افرادی که در آنجا زندگی می‌کنند توجه کند (امین‌پور و همکاران: ۱۳۹۴: ۵۱). آموزه‌های اسلامی درباره معماری مسکن، ضوابط و معیارهایی را مطرح می‌کند که مسکن را در حوزه تک بنا تا مجموعه شهری پوشش می‌دهد و نقش مسکن و انسان را در توده‌های انسانی و مجموعه‌های ساختمانی تشریح می‌نماید (همان منبع: ۱۳۹۴: ۴۷). به بیان دیگر قلمرو اصلی شکل‌دهنده شهر اسلامی مشتمل به سه بُعد است. وجه اول، وجه فکری و اعتقادی انسان است. وجه دوم، وجه فرهنگی و اخلاقی و رفتاری و عملی انسان است و در نهایت وجه سوم، وجه کالبدی است که حاصل عمل انسانی و فضای رفتارها و تجلی‌گاه باورها و عقاید اوست (نقی‌زاده، ۱۳۸۹: ۶) هنجارها و ضوابط حاکم بر مسکن و شهرسازی، رفتارها و مناسبات شهروندان مبتنی بر اصول، قواعد و سیاست‌هایی است که ریشه در فرهنگ هر جامعه دارد. جامعه اسلامی نیز در حوزه شهرسازی و روابط با فرهنگی نشست گرفته و متأثر از دین و شریعت، دارای نظام ویژه‌ای در زمینه شهرسازی و مناسبات شهروندی است (کیائی و بابا عباسی، ۱۳۹۴: ۶۰). در واقع، نقش ضوابط و مقرراتی که در راستای مقاصد و آرمان‌های بلندمدت و تحت تأثیر زمینه فرهنگی به نحو احسن تدوین شده باشند، در صورتی که به نحو کارآمدی هم به اجرا درآید، ضامن حفظ و بهبود تعادل در سطح جامعه و استفاده درست از منابع میان نسل‌ها در طول زمان خواهد بود. به همین جهت، پژوهش حاضر نیز به دنبال تدوین معیارهایی به منظور به اجرا درآوردن مؤلفه‌های مستخرج و استنباط شده از نصوص موثق دینی است.

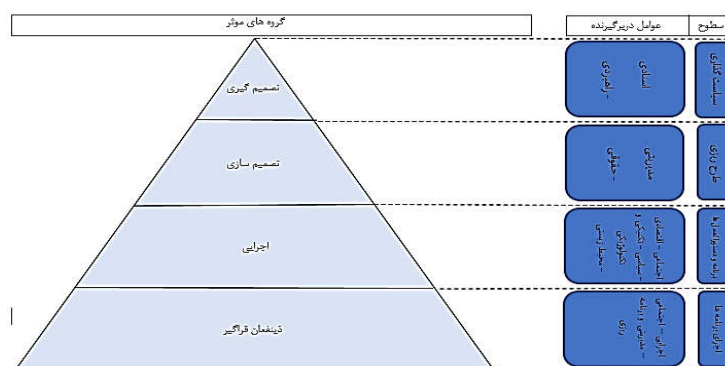
۲-۲-۲. نگاهی به وضعیت قانون‌گذاری و مقررات در حوزه مسکن

مسکن یکی از نیازهای پایه و اساسی همه افراد و خانوارهاست که مطلوبیت آن نقش مستقیمی در کیفیت زندگی دارد. در حال حاضر تأمین مسکن مناسب به عنوان یکی از چالش‌های اساسی کشورها محسوب می‌شود. در ایران نیز عوامل مختلفی سبب پیدایش و

تشدید مشکل تأمین مسکن مطلوب گردیده‌اند که به تناسب آن‌ها سیاست‌هایی اتخاذ شده است، ولیکن در مقاطع مختلف زمانی، شرایط خاصی بر جامعه حاکم بوده است که به طور مستقیم و غیرمستقیم، روش‌های مواجهه با چالش‌ها و اجرای قوانین و سیاست‌های مسکن را تحت تأثیر قرار داده است (شیخ بیگ لو، ۱۳۹۳: ۷۱). سیاست‌گذاری مسکونی یکی از عرصه‌های مهم سیاست‌گذاری شهری است. ویژگی‌های اجتماعی مسکن و همچنین تأثیرات گسترده بخش مسکن در اقتصاد و جامعه شهری، سیاست‌گذاری مسکونی و پشتیبانی تأمین مسکن را جزئی از سیاست‌گذاری عمومی قرار داده است. آن شیوه سیاست‌گذاری عمومی که مسکن را به عنوان «حق اجتماعی» نادیده می‌گیرد، سبب شکل‌گیری نابرابری در دسترسی به خدمات و تسهیلات فضایی در سیستم مسکونی شهرها می‌شود (شفیعی و عبدی دانشپور، ۱۳۹۸: ۷۳). ارزیابی سیاست‌های اجراشده در حوزه مسکن سبب کاهش نابرابری در دسترسی به مسکن مناسب، در حوزه‌های شهری ایران است (امجدی و شکیبایی، ۱۳۹۸: ۱۵۹). یکی از موضوعات مهم در سیاست‌گذاری، بخش مسکن است که با توجه به اهمیت آن، به عنوان یک مسئله اجتماعی و تأثیر آن بر سایر حوزه‌ها، ارزیابی سیاست‌ها و قوانین در این بخش همواره مورد توجه تمامی کشورها بوده است. مروری بر برنامه‌ها و سیاست‌های اجراشده از دهه سی تاکنون و بررسی مسائل بنیادی، ضرورت‌ها، رویکردهای حل مسئله و نیز روش‌های اجرایی استفاده‌شده برای حل مشکلات مسکن، می‌تواند دربردارنده تجاربی روشن از آثار نامطلوب و پیامدهای سیاست‌های اجراشده و نیز معیاری برای ارزیابی امکان‌سنجی سیاست‌های جدید باشد (کشت کار رجیبی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۰۸ - ۲۱۱). آیین‌نامه‌ها و مقررات موجود مانند قوانین و مباحث نظام‌مهندسی، سیاست‌های برنامه‌های توسعه پنج‌ساله (به‌ویژه ماده ۳۰ قانون برنامه چهارم توسعه)، طرح‌های جامع و تفصیلی، مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری، دستورالعمل‌های سازمان برنامه (از جمله نشریه ۷۱۴) و مواردی از این دست از جمله بخشنامه‌های متعدد و پراکنده در این حوزه، دارای تناقضات و ضعف‌های زیادی هستند که موجب ابهام در عملکردهای قانونی در این حوزه می‌شوند. همچنین توجه به ابعاد زیست‌محیطی و اقلیمی در تدوین قوانین و ضوابط مسکن روند نزولی دارد (گلی پور و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲۶). موضوع مهم دیگر در این رابطه، عدم درک صحیح از قوانین و مقررات است. برخی از ضوابط بسیار کلی هستند و هر کس بنا بر نظر خود، برداشتی از آن

تحلیل کارآمدی و امکان‌سنجی پیاده‌سازی مؤلفه‌های طراحی محیط‌های ...

دارد. حال آنکه ضوابط و دستورالعمل‌ها می‌بایست شفاف و تا حدی اجرایی- عملیاتی باشند تا جایی برای تردید و تفسیر شخصی باقی نماند و از سوی دیگر، برای مردم و کارکنان نهادهای مدیریتی که مجریان تأیید آن‌ها هستند، خوانا باشد. دستیابی این نیاز در توسعه شهری را در درجه اول در شکل‌گیری شاخص‌های مطلوب برای ارزیابی آن و در درجه دوم، در قالب تدوین ضوابط و مقررات، اجرای برنامه‌ها، و نظارت بر اجرای برنامه‌ها جست‌وجو کرد. تحقق یافتن این سیاست، نشان از نگاه ویژه به منزلت خانواده در مهم‌ترین سکونتگاه بشری بوده و می‌تواند در سایر ابعاد اقتصادی و اجتماعی جامعه مؤثر باشد (مشکینی و پهلوان درینی، ۱۴۰۱: ۴۱۷).

شکل ۱- ابعاد (عوامل) و گروه‌های مؤثر بر تحقق‌پذیری ساخت مسکن مطلوب اسلامی (منبع: نگارندگان با اقتباس از هرم مازلو^۱ ۱۹۵۴)

۲-۲-۳. نحوه ارتباط مفاهیم متأثر از نصوص اسلامی در تبیین ضوابط و مقررات محیط‌های مسکونی

سیاست‌های کلی نظام مصوب ۱۳۸۱ خواستار تعیین ابعاد کالبدی شهرها در گسترش افقی و عمودی با تأکید بر هویت ایرانی- اسلامی و با رعایت حقوق همسایگی، حفظ ارزش‌های فرهنگی، حفظ حرمت و منزلت خانواده در حوزه مسکن شده است. ایجاد مسکن مناسب و تأمین رفاه و آسایش شهروندان و فراهم آوردن شرایط برخورداری آنان از امکانات و تسهیلات (در حد نیاز) باید از اهداف نظام شهری، ضوابط و قوانین حاکم

^۱- Maslow

بر آن باشد (کیانی و باباعباسی، ۱۳۹۴: ۶۲). ضوابط و مقررات به‌عنوان خط‌کشی مشخصی که به زندگی روزمره انسان‌ها جهت می‌دهد، بر کیفیت زندگی در شهرها تأثیر به‌سزایی دارد. از طرفی دیگر، تدوین و به‌کارگیری آن بر پایه فرهنگ جامعه‌ای که میزبان آن است، تأثیر بسیار مهمی در کارکرد و اثربخشی آن دارد (علی‌لو و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۹). بنابراین، مهم‌ترین گام در پیشبرد اصولی این مقوله، بازشناسی و تحلیل نظام اجتماعی و فرهنگی به معنای چارچوب زندگی افراد است که حتی بدون وجود ضوابط و مقررات هم بازوهای اجرایی خاص خود را داراست که به آن عرف می‌گویند و سالیان متمادی از طریق عرف، فرهنگ مردم در شکل‌گیری شهرها به‌جای ضوابط و مقررات جاری بود، ولی با گذشت زمان و پیچیدگی حاکم بر سیستم شهرها و توجه روزافزون به موضوع اقتصاد در شهر، اهمیت و ضرورت تدوین و تنقیح قانون و ضوابط و مقررات بادقت و ظرافت خاصی که تا حد توان فرهنگ و به‌ویژه فرهنگ و هویت اسلامی را نیز را داخل خویش آشکار سازد، موردتوجه قانون‌گذاران قرار گیرد. با توجه به مباحث مطرح‌شده، جهت رهیافت ضوابط و مقررات به منظور طراحی و ساخت مسکن مطلوب منطبق بر آموزه‌های اسلام، چهار نیاز اساسی معنوی، روحی و روانی، فیزیکی، جمعی و هویتی به‌عنوان مرتبه‌های مختلف نیازهای انسانی در سکونتگاه‌ها و شهرها مدنظر قرار گرفته و با توجه به گستره مفاهیم نهفته در نصوص اسلامی، مؤلفه‌های استخراج شده بر حسب اثرگذاری آن‌ها بر معنا و کالبد ابعاد فردی-اجتماعی، معنوی-روان‌شناختی، محیط‌زیستی و تکنیکی و تکنولوژیکی مبنای تعریف ضوابط و مقررات طراحی محیط‌های مسکونی جهت تحقق‌پذیری الگوی مطلوب منطبق با سبک زندگی اسلامی مدنظر تحقیق قرار گرفته است. فرایند انجام این تحقیق به ترتیب با استفاده از مؤلفه‌های احصاء شده مبتنی بر نصوص اصیل اسلامی و بررسی سیاست‌گذاری و مبانی ضوابط و مقررات مسکن و شهرسازی، تهیه مدل مفهومی و ترکیبی از موارد مذکور، تکنیک افتراق معنایی و تنظیم پرسش‌نامه مرتبط و در نهایت پر کردن آن توسط نخبگان به‌منظور ارزیابی کارآمدی معیارها است.

تحلیل کارآمدی و امکان‌سنجی پیاده‌سازی مؤلفه‌های طراحی محیط‌های ...

جدول ۲- تعریف ضوابط و مقررات جامع طراحی محیط‌های مسکونی بر اساس نصوص اسلامی، بعد فردی/اجتماعی (منبع: نگارندگان)

ابعاد اثرگذاری مؤلفه‌ها و تعریف عملیاتی آن‌ها گویه	
امنیت جمعی و کنترل نفوذ فضایی S13+S14+S16+ ۲۵+U۱۸+S۱۷S	ساخت منازل مسکونی مقابل هم به جهت تمرکز و امنیت و سازگار با اهداف مکتبی
	عدم دید به داخل منازل به محض باز شدن درب
	رعایت حریم و فاصله مطلوب بین ورودی واحدهای مسکونی
	مشرف نبودن مجتمع‌های ساخته‌شده در محل به منازل همسایه‌ها
	عدم اشرفیت پنجره‌های تعبیه‌شده به حیاط و داخل منازل
	عدم مزاحمت‌های بصری پلاک‌های همسایه به هنگام بهره‌مندی از باد و آفتاب
	ممانعت از نفوذ صدای ساکنان منازل به واسطه محل قرارگیری دیوارها، استفاده از مصالح متراکم، حداقل ضخامت دیوارها، عایق‌بندی صوتی با رعایت استانداردها
	بهره‌برداری نیمه‌خصوصی از بالکن منازل بدون مزاحمت و اشرف بر واحدهای همسایه
امنیت و رفاه زیست جمعی ۲۲+U۲۱+U۱۴+U۱۱U ۲۳+W۲۵+U۲۳+U	فردی/اجتماعی
	وحدت با جامعه شهری در مکان‌یابی مسکن جهت دستیابی به امنیت اجتماعی
	استقرار فضای بازی برای کودکان در مجتمع‌های مسکونی
اعتدال، میانه‌روی و وحدت‌گرایی ۲۷+U۲۷+U۱۶+U۱۵+U۱۲U	فضای ورزشی برای سالمندان و زنان
	وحدت کارکردی در کالبد مسکن
	توسعه اماکن مسکونی با تمرکز معنایی و شکلی
	به‌کارگیری الگوهای درون‌گرا (ایجاد مرکزیت و وحدت در مسکن به‌واسطه حیاط مرکزی)
معاشرت با همسایگان و آگاهی از احوالات یکدیگر ۲۱۱+U۲۸+U۲۴+U۱۳U	استفاده از هندسه و فرم‌هایی که تداعی سیر از کثرت به وحدت و مرکزیت را استمرار می‌بخشد.
	توسعه اماکن مسکونی در حیطه خانواده و روابط همسایگی
	رعایت حقوق همسایه‌ها (حق شفعه)
	توجه به حریم خصوصی همسایگان در مکان‌یابی مسکن
	ارتقاء کیفیت فضاهای همسایگی (عرضه‌های تعاملی)

جدول ۳- تعریف ضوابط و مقررات جامع طراحی محیط‌های مسکونی بر اساس نصوص اسلامی،

بعد معنوی/روان‌شناختی (منبع: نگارندگان)

ابعاد اثرگذاری مؤلفه‌ها و تعریف عملیاتی آن‌ها گویه	
تسلی و آرامش با یاد خدا ۱۵+P۱۲P	حریم مشخص و امن در خانه، حریمی (محل محرم) برای اندیشه و ذکر و یاد خدا
	توجه به شأن دینی محلات مسکونی
	امکان دیدن آسمان (رعایت ارتفاع و سطح اشغال در محله مسکونی)
عبادت و پرستش نیاز ثابت انسان ۱۴+D۱۲D	مکان‌یابی مناسب نمادهای معنوی و قدسی در کانون مذهبی محله مسکونی
	توجه به مسجد و کانون مذهبی در محله مسکونی
آرامش درونی با تقرب الهی ۱۲+P۱۷+D۱۵D	معنوی/روان‌شناختی
	اهتمام به وحدت در عین کثرت فضاها
	اهمیت دادن به اصل سلسله‌مراتب فضایی و درجات ارزشی
نقش و اهمیت فضای باز و محوطه‌سازی ۲۶+E۲۱۰U29+U	سیالیت از فضای معنوی به فضای مادی به‌وسیله نظام ارزش‌گذاری و دسته‌بندی برای فضاها محله مسکونی
	طراحی مطلوب محوطه و سبزیگی محیط
	طراحی حوض آب در محوطه بنا
	ایجاد آبراه مناسب در محوطه به منظور روان ساختن آب
	طراحی فضاها و بدنه‌های سبز در بنا
کاشت درختان و گیاهان در محوطه بنا	

جدول ۴- تعریف ضوابط و مقررات جامع طراحی محیط‌های مسکونی بر اساس نصوص اسلامی،

بعد محیط‌زیستی (منبع: نگارندگان)

ابعاد اثرگذاری مؤلفه‌ها و تعریف عملیاتی آن‌ها گویه	
بهره‌گیری از امکانات طبیعی و طراحی سازگار با محیط‌زیست M11+M12+M13 +M14+E15	توجه به چشم‌اندازهای طبیعی (کوه، درختان، آسمان و ...) در جانمایی بنا
	استفاده از مصالح بومی و پایدار در ساخت مسکن
	عایق‌بندی اصولی بنا با استفاده از مواد تجدید پذیر
	به‌کارگیری سقف مناسب با اقلیم هر منطقه
	استفاده از شکل و نوع پنجره متناسب با اقلیم هر منطقه
استفاده مطلوب از عناصر طبیعی	
رعایت حقوق عمومی در بهره‌برداری از طبیعت E13+E16+E21+E23	بهره‌برداری بهینه و صحیح از منابع و عناصر طبیعی در ساخت بنا
	جمع‌آوری و دفع صحیح نخاله‌های ساختمانی
	رعایت حدود حریم مسیل‌ها

تحلیل کارآمدی و امکان‌سنجی پیاده‌سازی مؤلفه‌های طراحی محیط‌های ...

+E25+W23+L23	توجه به حداکثر تراکم و سطح اشغال در ساخت مسکن
	توجه به کم‌رندگی‌های سبز در طراحی و ساخت محلات مسکونی
	تدوین و تنظیم ضوابط برای ساخت مسکن در حومه شهرها
	توجه به اراضی سبز، مزارع و باغات
	توجه به دید و منظر طبیعی در ساخت مسکن
	رعایت حقوق دیگران و عدم ممانعت از رسیدن هوای طبیعی و تابیدن آفتاب
	عدم ایجاد آلودگی صوتی، بو و آلودگی محیطی در روند ساخت مسکن
مطلوبیت طبیعت و محیط‌زیست E15+E22	حفظ درختان کهن سال محلی
	استفاده از عناصر طبیعی در محوطه‌سازی
	تعبیه فضاهای نیمه‌باز و پیوند با محیط طبیعی اطراف
	استفاده از عنصر آب در محوطه
	کاشت درخت متناسب با اقلیم هر منطقه
	حفظ و نگهداری درختان مثمر در محلات مسکونی
	جهت‌گیری مناسب معابر و بازشوهای بنا جهت بهره‌مندی از بادهای مطلوب
مسئولیت‌های اخلاقی در حفاظت از محیط‌زیست E11+E12+E14+E23+L23+U212	حفظ زیست گونه‌های جانوری و گیاهی در روند عملیات ساخت
	عدم تخریب و آلوده کردن نهرهای طبیعی و محیط زندگی با عملیات ساختمانی
	رعایت بهداشت محیط
	ممانعت از ساخت ویلا یا مسکن در اراضی جنگلی و طبیعی
	آموزش مهارت‌های لازم در چگونگی بهره‌وری صحیح از منابع
	حفظ باغات و مراتع سبز در فرایند طراحی و ساخت مسکن
	استفاده از آب غیر شرب در عملیات ساخت

جدول ۵- تعریف ضوابط و مقررات جامع طراحی محیط‌های مسکونی بر اساس نصوص اسلامی، بعد مدیریتی/برنامه‌ریزی (منبع: نگارندگان)

ابعاد اثرگذاری مؤلفه‌ها و تعریف عملیاتی آن‌ها گویه		
مدیریتی / برنامه‌ریزی	استفاده از سقف‌های مناسب و شیب بندی اصولی بام ساختمان‌ها	حفظ و بهره‌برداری بهینه از منابع آبی W11+W12+W13+W21+W22+W24+S13
	طراحی و اجرای مسیرهای مناسب عبور آب باران و آب سطحی در ساختمان و فضاهای شهری	

	طراحی کارآمد و بهینه مسیر لوله‌های رفت و برگشت آب
	طراحی تصفیه‌های شهری و محلی
	محوطه‌سازی مناسب برای عبور آب‌های سطحی و هدایت آن‌ها به حوضچه‌های تقسیم
	به‌کارگیری سیستم حمام آینده
	حفظ و احیاء قنات‌ها و آب‌انبارها
اهمیت حفظ بافت تاریخی ضرورت حفظ آثار تاریخی H11+H12+H13+H14	توجه به سنت‌ها به عنوان نیروی محرکه بافت مسکونی و شهری
	توجه به دانه‌بندی تاریخی بافت + توجه به هماهنگی با کالبد تاریخی و حساسیت به ریشه‌ها در ساخت مسکن
	دقت در مضامین نهفته در بافته‌ای تاریخی
	هماهنگی با محیط طبیعی و تاریخی و مقوله زیست‌محیطی و جغرافیایی در ساخت
	لزوم حفظ پیوستگی در خط آسمان نهایی
	لزوم حفظ الگوهای معماری سنتی در طراحی مسکن در بافته‌ای تاریخی
	پیوستگی و یکپارچگی بافت تاریخی و بافت پیرامونی ملحق به آن
	توجه به شکل و فرم و ترکیبات و مصالح به‌کاررفته در ابنیه و بافت پیرامونی
	تبیین روش‌های معماری زمینه‌گرا در طراحی و توسعه مسکن
	حفظ سنن و مناسبات زیستی اصیل در محلات مسکونی و پرهیز از تغییرات دستوری
رعایت حریم و مباح بودن محل ساخت L21+L22+L24	غصبی نبودن محل ساخت مسکن
	عدم تجاوز به حریم خیابان و معبر شهری
	عدم تجاوز به حریم ملک مجاور و همسایه
	تأمین مصالح ساخت از راه حلال
	مصارف آبی حلال در روند ساخت
	رعایت درز انقطاع

تحلیل کارآمدی و امکان‌سنجی پیاده‌سازی مؤلفه‌های طراحی محیط‌های

جدول ۶- تعریف ضوابط و مقررات جامع طراحی محیط‌های مسکونی بر اساس نصوص اسلامی، بعد تکنیکی/اجرایی (منبع: نگارندگان)

ابعاد اثرگذاری مؤلفه‌ها و تعریف عملیاتی آن‌ها گونه	
اهمیت ایمنی و مصونیت S11+S12	به‌کارگیری مصالح مرغوب و با دوام در ساخت مسکن
	اجرای سازه مناسب و مقاوم در برابر عوامل جوی و محیطی
آسایش جسمی و روحی P11+P13+P14	عرضه بندی فضاهای خصوصی و نیمه‌خصوصی منزل
	رعایت مسیر حرکت از ورودی تا خواب‌ها
	جانمایی مناسب فضاها نسبت به نورگیری و تهویه طبیعی به‌وسیله عناصر بومی معماری مانند رواق‌ها و بازشوها و مشبک‌ها و ...
	دید مستقیم به منظر و چشم‌انداز طبیعی
	تعبیه مناسب تراس خصوصی برای منازل
	تراکم کم ساختمانی در محلات مسکونی
	تفکیک محدوده‌های مسکونی از اماکن مزدحم و عمومی شهری
تقوا و تدبیر ملاک و معیار عمل D12+D13+D16+D21+D22	به‌کارگیری روش‌های نوین علمی و فنی و شیوه‌های اصولی و مناسب ساخت در مناطق مختلف
	رعایت استانداردها در کیفیت و ضرایب ایمنی و نکات فنی و انتخاب مصالح
	حفظ منافع جامعه انسانی و سلامت محیط‌زیست در توسعه مسکن و شهر

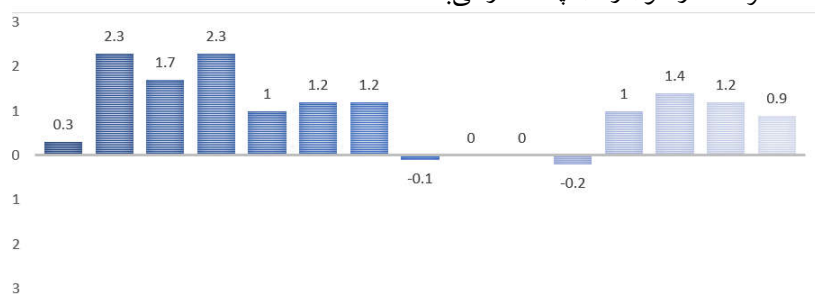
۳- روش پژوهش

روش تحقیق حاضر از نوع روش کمی است و در بررسی نمونه مطالعاتی پژوهش از روش افتراق معنایی (در بُعد زمان) استفاده شده است. مقیاس افتراق معنایی روش کمی است که برای سنجش معنایی مفاهیم در افرادی است که پدیده خاصی را در مدت زمان کوتاهی تجربه می‌کنند و واکنش آنان را نسبت به مفهوم یا پدیده مورد آزمایش توصیف می‌کند. در این مقیاس، از افراد مورد مطالعه خواسته می‌شود که مفاهیم را در یک طیف اندازه‌گیری دوقطبی ۷ درجه‌ای به گونه‌ای نشانه‌گذاری کنند که در دو سر طیف مفاهیم در وضعیت متضادی نسبت به هم قرار گیرند (بازرگان هرنندی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۵۷).

این تکنیک یکی از مرسوم‌ترین و درعین‌حال کاربردی‌ترین راه‌های تحریک و نیز دریافت واکنش‌ها، احساسات و بازتاب‌های روحی و ذهنی افراد جامعه، تمایز معنایی یا افتراق معنایی است. این روش بر این فرض استوار است که معنای هر چیزی فقط آن چیزی نیست که یک کلمه بر آن دلالت کرده و آن را نشان می‌دهد، بلکه معنای ضمنی دیگری در کلمه وجود دارد که هنگام مواجهه با آن کلمه به ذهن متبادر می‌شود (براتی و کاکاوند، ۱۴۰۱: ۹). این روش بعدها توانست برای سنجش موضوعات مختلف حوزه علوم اجتماعی به شکلی جالب و دقیق استفاده قرار گیرد (خطیبی، ۱۳۹۹: ۱۹۹). در این بخش به منظور ارزیابی ضوابط تعریف‌شده در ارتباط با ساختار محیط‌های مسکونی مبتنی بر هویت اسلامی از روش پرسش‌نامه استفاده شده است. نگارندگان در این مقاله بر اساس مؤلفه‌های مستخرج از نصوص اصیل دینی که مرتبط به ساخت سکونتگاه‌های شهری معطوف شد و با استفاده از روش تحلیل محتوا ضوابط طراحی محیط‌های مسکونی در ابعاد معنایی و کالبدی تعریف شد. اصول و برنامه‌ریزی زیر مجموع هر بُعد در جدول نشانه‌گذاری در دو قطب مقیاس دو بازه زمانی متضاد و متمایز باهم قرار گرفت. این محور و دامنه دوقطبی و چندقسمتی از مقیاس‌ها و معیارها، در این پژوهش با صفت‌های متمایزی در بُعد زمانی «خیلی کوتاه‌مدت» تا «خیلی بلندمدت» تعریف گردید. در این مقیاس از پاسخ‌دهنده خواسته شد تا مفهومی را روی یک مقیاس دوقطبی هفت‌درجه‌ای علامت‌گذاری کند. سپس در ارزیابی کمی پژوهش، پرسش‌نامه‌ها بین ۱۰ نفر از متخصصان خبره و نخبگان (استادان دانشگاه، کارشناسان و پژوهشگران حوزه مسکن) توزیع شده و به آن‌ها امتیاز دادند. با توجه به تحلیل‌های کیفی مسکن و محیط‌های مسکونی و چاشنی سلیقه در انتخاب برخی معیارها، نمی‌توان به صورت مشخص از فرمول‌های محاسبه حجم نمونه استفاده کرد. مقیاس افتراق معنایی ابزاری است که در مدت‌زمان کوتاه اطلاعات بسیار مفیدی را درباره نگرش افراد به دست می‌دهد. با کمک این مقیاس می‌توان نیمرخ نتایج را ترسیم نموده و با مقایسه نیمرخ‌ها اختلاف نگرش نسبت به مفاهیم را نشان داد مقیاس افتراق معنایی بررسی تغییر در نگرش فرد را نسبت به یک موضوع امکان‌پذیر می‌کند.

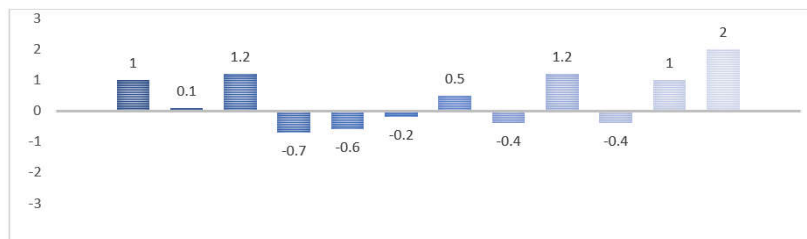
۴- تحلیل تجربی

در این بخش از پژوهش ابتدا به تدوین ضوابط و مقررات طراحی محیط‌های مسکونی بر اساس نصوص اصیل اسلامی در پنج بعد فردی- اجتماعی، معنوی- روان‌شناختی، محیط‌زیستی، مدیریتی- برنامه‌ریزی و تکنیکی و تکنولوژیکی و سپس گزارش میانگین و انحراف معیار با توجه به اولویت زمانی اجرایی هر یک از اصول در پنج جدول پرداخته شده است که نشان می‌دهد اولویت زمانی برای اجرای اصول و ضوابط در هر یک از ابعاد ذکر شده در طول زمان چه مقدار می‌باشد.

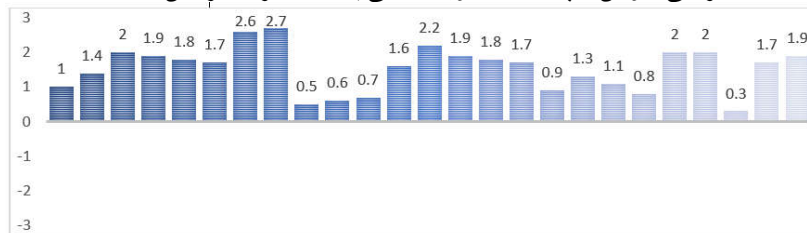
شکل ۲- بعد فردی/اجتماعی (منبع: نگارندگان)

نتایج نشان می‌دهد از میان عوامل مرتبط با بُعد فردی/ اجتماعی، ممانعت از نفوذ صدا، مشرف نبودن، رعایت فاصله مطلوب و توسعه اماکن مسکونی با تمرکز معنایی و شکلی به ترتیب دارای اولویت زمانی بالاتری هستند. به کارگیری الگوهای درون‌گرا و ساخت منازل مقابل هم پایین‌ترین اولویت را دارا بوده است.

شکل ۳- بعد معنوی/ روان‌شناختی (منبع: نگارندگان)

نتایج نشان می‌دهد از میان عوامل مرتبط با بُعد معنوی/روان‌شناختی، توجه به محیط طبیعی اطراف و کاشت درختان بالاترین اولویت را داراست. همچنین توجه به کانون مذهبی محله و اصل سلسله مراتب فضایی دارای ارزش زمانی میان مدت و مکان‌یابی نمادها، وحدت و طراحی حوض آب دارای اولویت زمانی بلندمدت‌تری گزارش شده است.

شکل ۴- بُعد محیط‌زیستی (منبع: نگارندگان)

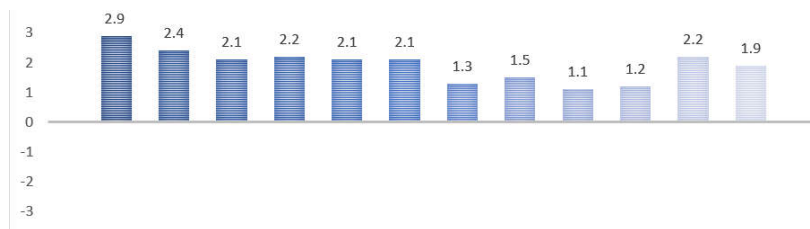
نتایج نشان می‌دهد از میان عوامل مرتبط با بُعد محیط‌زیستی، همه عوامل به‌استثای آموزش مهارت‌های لازم در بهره‌وری منابع دارای ارزش زمانی بسیار بالایی در اجرا هستند. آموزش مهارت‌ها دارای اولویت زمانی کوتاه‌مدت گزارش شده است.

شکل ۵- بُعد مدیریتی / برنامه‌ریزی (منبع: نگارندگان)

نتایج نشان می‌دهد از میان عوامل مرتبط با بُعد مدیریتی و برنامه‌ریزی، رعایت درز انقطاع، عدم تجاوز به حریم همسایگان و معبر عمومی، غصبی نبودن محل ساخت‌وساز و مدیریت و هدایت آب‌های سطحی بالاترین اولویت را داراست. همچنین توجه به الگوهای معماری سنتی در معماری بافته‌ای تاریخی، هماهنگی با کالبدی تاریخی، تبیین روش‌های زمینه‌گرا در طراحی و توسعه مسکن به لحاظ اولویت اجرایی دارای بازه زمانی بلندمدت‌تری گزارش شده است.

تحلیل کارآمدی و امکان‌سنجی پیاده‌سازی مؤلفه‌های طراحی محیط‌های ...

شکل ۶- بعد تکنیکی / اجرایی (منبع: نگارندگان)

نتایج نشان می‌دهد از میان عوامل مرتبط با بعد تکنیکی / اجرایی، به کارگیری مصالح مرغوب بالاترین اولویت را به خود اختصاص داده است. رعایت استانداردها، عرصه‌بندی و اجرای سازه مناسب در اولویت بعدی قرار گرفته‌اند. سایر عوامل تکنیکی نیز به لحاظ زمانی دارای اهمیت بالا و ضرورت توجه در بازه‌های زمانی کوتاه‌مدت بوده‌اند.

جدول ۷- ارزیابی اولویت زمانی پنج متغیر (بعد طراحی) (منبع: نگارندگان)

آماره‌های توصیفی					
تکنیکی / اجرایی	مدیریتی / برنامه‌ریزی	محیط‌زیستی	معنوی / روان‌شناختی	فردی / اجتماعی	
۱,۹۰۰۰	۱,۱۰۰۰	۱,۵۰۰۰	۵۰۰۰	۱,۰۰۰۰	میانگین
۳۴۸۰۱	۳۴۸۰۱	۳۴۱۵۷	۳۷۲۶۸	۳۳۳۳۳	خطای استاندارد میانگین
۲,۰۰۰۰	۱,۰۰۰۰	۱,۵۰۰۰	۵۰۰۰	۱,۰۰۰۰	میانه
۱,۱۰۰۵۰	۱,۱۰۰۵۰	۱,۰۸۰۱۲	۱,۱۷۸۵۱	۱,۰۵۴۰۹	انحراف معیار
۱,۲۱۱	۱,۲۱۱	۱,۱۶۷	۱,۳۸۹۰	۱,۱۱۱۱	واریانس
۳,۰۰۰۰	۳,۰۰۰۰	۳,۰۰۰۰	۴,۰۰۰۰	۳,۰۰۰۰	بازه
.۰۰۰۰	.۰۰۰۰	.۰۰۰۰	-۲,۰۰۰۰	-۱,۰۰۰۰	حداقل
۳,۰۰۰۰	۳,۰۰۰۰	۳,۰۰۰۰	۲,۰۰۰۰	۲,۰۰۰۰	حداکثر
۱۹,۰۰۰۰	۱۱,۰۰۰۰	۱۵,۰۰۰۰	۵,۰۰۰۰	۱۰,۰۰۰۰	مجموع

شکل ۷- ارزیابی اولویت زمانی پنج متغیر (بعد) طراحی (منبع: نگارندگان)

در شکل ۷. شاخص‌های اولیه و نهایی متغیرهای مرتبط با ارزیابی اولویت زمانی و امکان‌سنجی را در محدوده بررسی نشان می‌دهد که با استفاده از تکنیک افتراق زمانی، همه ۸۲ شاخص و اصول طراحی در پنج گروه و در قالب ابعاد «فردی و اجتماعی»، «معنوی و روان‌شناختی»، «محیط‌زیستی»، «مدیریتی و برنامه‌ریزی»، «تکنیکی و اجرایی» دسته‌بندی شدند. که در نهایت به تحلیل و سنجش بهتر وضعیت داده‌های به‌دست آمده از نتایج پرسشنامه‌ها کمک می‌کند. علاوه بر این، با خلاصه کردن و جمع‌بندی ارزیابی ابعاد متغیرها، نتایج نشان می‌دهد که از میان ابعاد پنج‌گانه معرفی شده اولویت زمانی عوامل تکنیکی / اجرایی بسیار بالاتر از سایر عوامل بوده است. عوامل محیط‌زیستی و مدیریتی / برنامه‌ریزی در اولویت زمانی بعدی قرار گرفته‌اند و از نظر مشارکت کنندگان در پرسشنامه عوامل معنوی / روان‌شناختی اولویت زمانی پایین‌تری دارند.

برای ارزیابی میزان تحقق الگوی مطلوب ساخت محیط‌های مسکونی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، ضوابط و مقررات طراحی محیط‌های مسکونی در قالب ۵ متغیر تعریف گردیده که می‌تواند نتیجه‌ای مطلوب برای طراحی محیط‌های مسکونی با رویکرد و هویت اسلامی داشته باشد، از این رو، به‌منظور پشتیبانی امر و سنجیدن و ارزیابی پیاده‌سازی و اولویت اجرایی آن‌ها، داده‌های مربوط به هر متغیر (بعد) با توجه به بازه‌های زمانی تعریف شده و ضرورت پرداختن به هر یک از اصول و ضوابط بنا به نظر متخصصین و کارشناسان حوزه معماری و مسکن مورد ارزیابی قرار گرفت. نحوه تکمیل پرسشنامه به گونه‌ای بود که برای هر یک از این ضوابط و مقررات تدوین شده بر اساس تکنیک افتراق زمانی، بازه‌های زمانی بسیار کوتاه‌مدت تا بسیار بلندمدت در جدول

پرسشنامه به افراد توضیح داده و با توجه به اهمیت و اولویت هر مورد در جدول علامت-گذاری شده است؛ برای مثال در جدول ۲. بُعد فردی - اجتماعی، از جامعه آماری پرسیده شد که اصل رعایت فاصله مطلوب بین ورودی منازل مسکونی و عدم دید به داخل، به لحاظ اولویت زمانی در اجرا در چه بازه زمانی می‌بایست به کار گرفته شود. این فرایند به ترتیب برای تمام اصول و ضوابط هر ۵ متغیر انجام شده و علامت‌گذاری شده است. به منظور تبدیل مقیاس اسمی به مقیاس اعداد ترتیبی بازه‌های زمانی مطابق جدول از چپ به راست به ترتیب با اعداد ۳- تا ۳ شماره‌گذاری شده‌اند. در واقع هرچه به ۳ (امتیاز بالاتر) نزدیک‌تر شدند نشانه اولویت زمانی کوتاه‌تر و هرچه به ۳- (امتیاز پایین‌تر) نزدیک‌تر، شدند نشانه اولویت زمانی بیشتر به منظور پیاده‌سازی و اجرای آن اصل است. نکته مهم مرتبط با این زمان‌بندی اجرایی آن است که در ارتباط با بازه‌های زمانی میان‌مدت تا خیلی بلندمدت، هرچه به عدد ۳- نزدیک‌تر شویم، به معنای عدم ضرورت و اهمیت نیست و باید با توجه به اولویت‌بندی در عملی کردن و محقق نمودن ضوابط و مقررات تعریف شده نسبت به مکان مورد نظر و سازوکارهای اجرایی آن‌ها تحلیل و استنتاج صورت بگیرد. در ادامه از میان پاسخ‌های افراد شرکت‌کننده در پرسشنامه، بر حسب دیدگاه‌های جامعه آماری میانگین گرفته شده و به ترتیب نتایج تحلیل و امکان‌سنجی هر یک از اصول طراحی زیر مجموعه هر ۵ متغیر به نمایش در آمد.

۵. نتیجه‌گیری

یکی از راهکارهای قابل‌بحث برای کاهش شکاف بین وضع موجود و وضعیت مطلوب در زمینه قوانین و مقررات مطلوب و متناسب با محیط زندگی افراد جامعه، ارائه ضوابط و مقررات جامع و مدون و فراهم آوردن زمینه برای اصلاحات قوانین ساخت مسکن و مدیریت شهری است. در ادامه با اشاره به این نکته که وقتی دین اسلام به عنوان یک دین کامل و عقلانی، دربردارنده بهترین برنامه و الگو برای زندگی بشر در راه رسیدن به کمال و سعادت است، واضح است که تمام ابعاد زندگی و معیشت او را در نظر دارد، هم امور دنیوی و هم امور اخروی؛ لذا اگر انسان در تمامی مراحل زندگی خویش از این اصول بهره‌گیرد و آن‌ها را اجرا کند، قطعاً به سعادت می‌رسد که خواست پروردگار است، نائل خواهد شد. این برنامه‌ها و الگوها که در پنج سطح ذکر شده، زندگی فردی و خانوادگی،

همسایگی یا محله و جامعه را در بر می‌گیرند. این اصول در سطح معماری محیط‌های مسکونی و محلات و شهر پیاده می‌شود. پیاده کردن این اصول در مقیاس مسکن تا شهر، شهری اسلامی را نتیجه خواهد داد و در مقیاس خرد اگر بناهای ما که یکی از اصلی‌ترین فضاها در میان یک شهر بخش مهمی از آن را محیط‌های مسکونی تشکیل می‌دهند بر اساس اصول و احکام اسلامی طراحی شوند، می‌توان شهری اسلامی را ترسیم نمود؛ بنابراین، اگر در حوزه مسکن حریم خصوصی ساکنین خانه رعایت شود، خانه بنا شده موجب آزار و اذیت دیگران نبوده، آرامش را برای افراد خانواده فراهم آورد (در آیه ۸ سوره نمل بدان اشاره شده است) و همچنین در صورتی که از تجمل‌گرایی و اسراف بیش از اندازه برای ساخت مسکن پرهیز نمود، می‌توان ادعا کرد اصول کلی اسلام در این خانه‌ها رعایت شده‌اند. در دنیای معاصر آن‌چنان‌که روش زندگی افراد تغییر کرده است، این اصول نیز بر طبق نیازهای روز قابل تطبیق هستند، به گونه‌ای که هم احکام اسلامی رعایت شوند و هم به نیازهای روز جامعه پاسخ داده شود. لازم به ذکر است این دسته از قوانین در هر اقلیم متفاوتی با اضافه شدن مناسبت‌های اقلیمی، کامل‌تر خواهد شد. با عنایت به مطالب مطرح‌شده، یک مسکن ایرانی - اسلامی قبل از هر چیزی به آرامش روحی و فیزیکی، تسکین قلب، امنیت، تعامل و تعاون در عرصه همسایگی، حرمت ساکنین، حفظ طبیعت و رعایت حقوق دیگران توجه نموده و توازن، تعادل و حفظ هویت در توسعه مسکن اسلامی را توصیه می‌نماید و درعین‌حال، زمینه را طوری فراهم می‌نماید که ساکنین آن احساس عدم استقلال و تجاوز به حریم خود را نداشته باشند و با زندگی در آن، بتوانند ضمن ارتباط با طبیعت به تعالی برسند و سیر الهی داشته باشند. در نهایت لازم به توضیح است که ضوابط و مقررات ملاک عمل در ساخت مسکن می‌بایست در مقیاس تک بنا تا کلیه ضوابط و مقررات شهرسازی مورد اهتمام و توجه قرار گیرد.

منابع

- آهوئی، صادق؛ دیسفانی احمدی، یدالله؛ کلاتری خلیل‌آباد، حسین (۱۴۰۰). بازشناسی هویت خانه‌های سنتی ایرانی با تکیه بر عناصر کالبدی، اجتماعی و فرهنگی، نشریه هنر اسلامی، شماره ۴۱: ۷۴-۹۱.
- آصفی، مازیار؛ ایمانی، الناز (۱۳۹۵). بازتعریف الگوهای طراحی مسکن مطلوب ایرانی - اسلامی معاصر با ارزیابی کیفی خانه‌های سنتی، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های معماری اسلامی، سال دوم، شماره ۴: ۵۶-۷۳.
- انصاری، مجتبی؛ خاکپور، مژگان؛ شیخ مهدی، علی؛ طاووسی، محمود (۱۳۹۴). ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی مسکن بومی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره سی و چهارم، شماره ۱۴۹: ۳-۱۴.
- امین‌پور، احمد؛ مدنی، رامین؛ حیاتی، حامد؛ علی دلداده، حامد (۱۳۹۴). بازشناسی مفاهیم مسکن و سکونت بر اساس آموزه‌های اسلامی، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت شهری، سال چهاردهم، شماره ۴۰: ۴۷-۶۰.
- بازرگان هرندی، عباس؛ حجازی، الهه؛ سرمد، زهره (۱۴۰۲). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، انتشارات: تهران، آگه.
- براتی، ناصر و کاکاوند، الهام (۱۴۰۱). کندوکاوی پدیدارشناسانه در راستای شناخت یک انگاره کهن در معماری ایرانی - اسلامی نمونه‌های موردی: میدان توپخانه - تهران، میدان نقش جهان (اصفهان)، پارک لاله (تهران)، باغ شاهزاده (کرمان)، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی - اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۵: ۵-۱۶.
- بهرامی کیان، زهرا؛ اکبری، علی (۱۴۰۱). تحلیل امر ذهنی در نشانه‌شناسی مکان با مشابه مبنای مداخله در اماکن مقدس (نمونه موردی: حرم حضرت شاه عبدالعظیم)، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، سال دهم، شماره ۳: ۶۹-۸۵.
- بمانیان، محمدرضا؛ اخوت، هانیه؛ امامی‌فر، نینا (۱۳۹۴). معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی، انتشارات: طحان.
- سادات کیانی، الهه؛ بابا عباسی، مهدی (۱۳۹۴). بررسی اصول و قواعد حاکم بر ساختار شهری شهرهای اسلامی به منظور دست یافتن و آفرینش آرمان‌شهر ایرانی- اسلامی، فصلنامه علمی - پژوهشی نقش جهان، سال پنجم، شماره ۱: ۵۹-۷۴.

- ثمین شریفی میاوری، ابراهیم؛ یعقوبی سنقرچی، معصومه؛ حق لسان، مسعود (۱۳۹۸).
ارزیابی مؤلفه‌های ارزشی معماری مسکن مطلوب بر اساس نظام معرفتی اسلام نمونه موردی:
خانه‌های معاصر ارومیه، نشریه علمی آموزش و ارزشیابی، سال دوازدهم، شماره ۴۸: ۶۲-۳۳.
- حکیم، بسیم سلیم (۱۳۸۱). شهرهای عربی - اسلامی: اصول شهرسازی و ساختمانی،
انتشارات: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ایران - تهران.
- خدایی، زهرا؛ تقوایی، علی اکبر (۱۳۹۰). شخصیت‌شناسی شهر اسلامی، با تأکید بر ابعاد
کالبدی شهر اسلامی، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال پنجم، شماره ۲: ۱۰۳-۱۱۳.
- خطیبی، سید محمدرضا (۱۳۹۹). افتراق معمایی در تحلیل کیفی فضاهای شهری (مطالعه
موردی: خیابان سپه قزوین)، پژوهش‌های، جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره هشتم، شماره ۱:
۱۹۳-۲۱۱.
- رئیسی، محمد منان (۱۳۹۶). تحلیل مکان‌یابی ریز فضاهای مسکن معاصر ایرانی مبتنی بر
سبک
زندگی اسلامی، نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، دوره هشتم،
شماره ۱۳: ۱۲۳-۱۳۳.
- شفیعی، امیر؛ عبدی دانشپور، زهره (۱۳۹۸). ارزیابی سیاست‌گذاری مسکونی در شهر
تهران در رویارویی با نابرابری فضایی، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه توسعه اجتماعی، دوره دهم،
شماره ۴۱: ۷۳-۱۳۲.
- شیخ بیگ‌لو؛ رعنا (۱۳۹۳). اهمیت سیاست‌گذاری در بخش مسکن و ارزیابی وضعیت
شاخص‌های مسکن در ایران، دو فصلنامه معماری و شهرسازی پایدار، دوره دوم، شماره ۱: ۷۱-
۸۲.
- صارمی، حمیدرضا؛ هدایتیان، مهسا؛ علوی، سید سعید (۱۳۹۶). بررسی و مقایسه
واحدهای ساخته‌شده مسکن مهر با اصول و معیارهای معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی،
فصلنامه علمی - پژوهشی نقش جهان، دوره هفتم، شماره ۱: ۷۳-۸۴.
- ضرغامی، اسماعیل؛ سادات؛ سیده اشرف (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی شاخصه‌های مسکن
ایرانی - اسلامی با مسکن آپارتمانی امروز، فصلنامه علمی - پژوهشی نقش جهان، دوره ششم،
شماره ۲: ۶۰-۷۲.
- علی لو، مهدی؛ میرغلامی، مرتضی؛ هاشم‌پور، پریسا؛ مولایی، اصغر (۱۴۰۰). ارزیابی

- ضوابط و مقررات شهرسازی مالک عمل در ساختار فضایی محله یاغیان با نگرش مؤلفه‌های فرهنگ اسلامی، مجله علمی پژوهشی دانش شهرسازی، دوره پنجم، شماره ۱: ۸۷-۱۱۱.
- علایی رحمانی، فاطمه؛ فهیمه غلامی نژاد و کرباسی، سعیده (۱۳۹۷). بررسی سازوکارهای تأمین حریم خصوصی در مسکن شهر ایرانی با تأکید بر نمودهای معماری سنتی - اسلامی، نشریه علمی معرفت، سال بیست و هفتم، شماره ۲: ۹۱-۱۰۲.
- قربانی، رحیم (۱۳۹۳). معماری و شهرسازی مطلوب اسلامی: درآمدی بر فقه کاربردی و تمدنی و مسکن مطلوب اسلامی. انتشارات: شبکه اندیشه، تهران - ایران.
- گلی پور، مرجان؛ شهبان، پویان؛ امین‌زاده گوهرریزی، بهناز (۱۴۰۰). خوانش عوامل مؤثر بر ارتقاء نماهای مسکونی شهر تهران از دیدگاه کنشگران، فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، دوره ششم، شماره ۱۷: ۱۱۹-۱۴۶.
- گزارش چالش‌های سیاست‌گذاری مسکن شهری در ایران (۱۴۰۲). تهران: مرکز پژوهش مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات اجتماعی.
- گزارش نگاهی بر وضعیت کلی بخش مسکن و شهرسازی (۱۳۹۵). تهران: وزارت راه و شهرسازی، دفتر برنامه‌ریزی و اقتصاد مسکن.
- مشکینی، ابوالفضل؛ پهلوان درینی، موسی (۱۴۰۱). ارزیابی تحقق سیاست کلی نظام (چشم‌انداز) در بخش مسکن، نمونه: حفظ حرمت و ارزش‌های فرهنگی مسکن شهری، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره پنجاه و چهارم، شماره ۲: ۴۱۵-۴۳۵.
- کشت کار رجیبی، مهناز؛ اعتباریان، البرز؛ قیطانی، البرز (۱۴۰۰). مدل به‌کارگیری سیاست پژوهی در حوزه سیاست‌گذاری عمومی: مطالعه موردی بخش مسکن، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره یازدهم، شماره ۳۹: ۲۰۶-۲۲۹.
- میکائیلی، رضا؛ کرمی، اسلام؛ مسعود یوسف (۱۴۰۰). شاخص‌های ارزیابی کیفیت مسکن ایرانی - اسلامی معاصر بر اساس روش تحلیل سلسله‌مراتبی (نمونه موردی: مسکن ساخته‌شده در چهل سال اخیر)، دو فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه هنر تبریز، سال ششم، شماره ۱: ۱۹-۳۸.
- مشکینی، ابوالفضل؛ خیرخواه، مرضیه؛ شعبان‌زاده خمینی، رضا (۱۳۹۷). تبیین معیارهای درون‌گرایی در شهرهای اسلامی، فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، سال اول، شماره ۲: ۴۹۶-۵۱۴.

- ملکی، سعید؛ آریان کیا، مصطفی (۱۳۹۷). ارزیابی شاخصه‌های مسکن تاریخی از دیدگاه سبک معماری ایرانی - اسلامی در راستای تحول‌پذیری سبک معماری نوین (مطالعه موردی: بافت تاریخی شهر گرگان)، دو فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره هفتم، شماره ۱۳: ۳۶-۶۲.
- مرتضی، هشام (۱۳۹۵). اصول سنتی ساخت‌وساز در اسلام. ترجمه ابوالفضل مشکینی و کیومرث حبیبی، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی معماری و شهرسازی.
- نجفی، مریم؛ نقی‌زاده، محمد؛ طغیانی، شیرین؛ محمدی، محمود (۱۳۹۹). تدوین متون شهرسازی بر پایه متون ارزشمند ایرانی (با تأکید بر اخلاق اسلامی)، پژوهش‌های معماری اسلامی، دوره هشتم، شماره ۱: ۴۱-۶۳.
- نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۲). تأملی در مبانی مسکن اسلامی، فصلنامه ماه هنر، شماره ۱۷۰: ۳۸-۵۵.
- یاران، علی؛ به رو، حسین (۱۳۹۶). تأثیر فرهنگ و اخلاق اسلامی بر مسکن و کالبد فضایی خانه‌ها (نمونه موردی: خانه‌های عصر قاجار در شهر اردبیل)، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، دوره پنجم، شماره ۲: ۹۱-۱۰۷.
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper & Row.

